

J.H.J. van den Heuvel

De moraliserende overheid. Een eeuw filmbelid
Utrecht (Uitgeverij Lemma) 2004, 162 p.,
€ 20,- ISBN 90 5931 196 5

In deze studie gaat bestuurshistoricus Hans van den Heuvel op zoek naar argumenten en instrumenten die zijn gebruikt om de Nederlandse filmvertoning en -productie te controleren en te beperken. De gevolgen voor de Nederlandse filmcultuur blijven buiten beschouwing: het is een studie naar normen, waarden en beleid.

Van den Heuvel richt zich in zijn onderzoek overwegend op de periode vóór de ‘culturele revolutie’ van eind jaren zestig. Er was regulering van en toezicht op de krachtige groei van de moderne vermaaksfilm. Het ‘cultureel-mentale klimaat’ of ‘de tijdgeest’ gebruikt Van den Heuvel hiervoor als het verklarende gegeven. Hij beschouwt het filmbeleid tevens als spiegel van deze ‘nationale Nederlandse mentaliteit’.

Hans van den Heuvel is hoogleraar in de beleidswetenschap aan de Vrije Universiteit. Hij schreef eerder over de opbouw van het omroepbestel en was medeauteur van een opdrachtstudie over film en overheidsbeleid in het kader van beleidsveranderingen begin jaren negentig.

Van den Heuvel maakt in *De moraliserende overheid* gebruik van een groot aantal historische commentaren en beleidsstukken. Zo passeren de Centrale Jeugdraad, de paus, de Anti-Revolutionaire Staatkunde, Menno Ter Braak en een aantal krantenartikelen de revue. Daarnaast baseert hij zich op recente politiekhistorische studies en voor specifieke citaten verwijst hij naar een aantal doctoraalscripties. Zijn archiefwerk betreft vrijwel uitsluitend de periode 1945-1960 en omvat ambtelijke correspondentie, handelingen van de Staten-Generaal en een aantal archieven van beroepsverenigingen. Hij heeft geen gebruik gemaakt van de archieven van de Nederlandse Bioscoop Bond of de Centrale Commissie voor de Filmkeuring.

Van den Heuvel schrijft: ‘Het filmbeleid maakt onderdeel uit van de bredere cultuur die een volk identificeert en is een van de middelen om onze mentale collectiviteit te helpen realiseren.’ Het beleid weerspiegelt, construeert en volgt uit een ‘nationale identiteit’. Vanuit de gedachte dat ‘filmbeelden van grote invloed op zowel de opvattingen als het gedrag van toeschouwers waren’ en met onvoltooide en bedreigde idealen van beschaving en goede zeden in het achterhoofd, werd filmcensuur een instrument ter bescherming van deze idealen. Hiervoor werden consequent repressieve en beperkende methoden gebruikt. Van serieuze kunstbeleid ten aanzien van film was geen sprake. De censuur werd ingegeven door ‘de vrijwel onomstreden confessionele en burgerlijk-ethische waarden en

fatsoensnormen die zo dominant waren dat zij een deken van uniformiteit en conformiteit over de samenleving legden.’ Ook de katholieken werden ‘besmet’ met een ‘pénétration calviniste’. Daarnaast speelde een elitair wantrouwen in de zelfbeheersing van het volk en de ‘angst voor nieuwe ideeën en waarden’.

De opbouw van de studie is enerzijds thematisch en anderzijds chronologisch. De eerste twee hoofdstukken behandelen achtereenvolgens de vooroorlogse restrictie en het naoorlogse cultuurbeleid. Het derde hoofdstuk komt weer terug op de censuur. In het vierde hoofdstuk komt de importrestrictie uit de wederopbouwtijd aan de orde. Het boek sluit af met een brede beschouwing van de christelijke oorsprong van de Nederlandse moraal en haar invloed op filmbeleid. De structuur van het boek weerspiegelt slechts moeizaam het betoog over mentaliteit en beleid.

De lezer kan zich af en toe storen aan de cirkelredenering die aan de studie ten grondslag ligt. De onderzoeksopzet is zo breed of vaag geformuleerd dat hij altijd klopt. Van falsificatie kan geen sprake zijn: er kunnen immers altijd wel bronnen gevonden worden die censuurbeleid bevestigen en het positioneren als onderdeel van ‘de cultuur’. Aangezien het lastig is na te gaan op welke manier de auteur tot een selectie van zijn bronnenmateriaal is geraakt, rijst af en toe de gedachte of dit niet geselecteerd is om tot een bevestiging van de onderzoeksvraag te komen. Hierdoor zou het beeld van het Nederlandse filmbeleid wat Van den Heuvel schetst een overrepresentatie van restricties kunnen geven. Hij heeft immers uitsluitend gekeken naar de discussies, de onenigheden en de maatregelen. Als je een onderzoek naar verkeersgedrag doet moet je ook niet alleen naar de bekeuringen kijken.

Daarnaast moet de mediahistoricus een stap verder gaan dan Van den Heuvel, en een andere onderzoeksopzet kiezen. Hij zou vragen in hoeverre de beschreven argumenten en instrumenten gevolgen hadden voor de in internationaal perspectief geringe Nederlandse filmcultuur. Slechts enkele malen heeft Van den Heuvel deze stap genomen, zo schrijft hij: ‘Omdat de verma-

kelijkheidsbelasting zo laat werd afgeschaft, was zij een van de belangrijkste oorzaken van de geringe filmproductie in ons land'.

Van den Heuvel probeert in zijn boek te laten zien hoe bepaalde opvattingen ertoe leidden dat de overheid een instrument werd in de controle van filmvoorstellingen. De auteur koos ervoor om de filmcensuur te relativeren als product van haar tijd en bracht haar niet in verband met de voorstellingspraktijk. Van den Heuvel geeft toe: 'een beleidsanalyse als deze heeft een sterk normatieve inslag'. Zijn onderzoeksmotivatie maakt hij niet expliciet maar hij lijkt wel aansluiting te zoeken bij het hedendaagse 'normen en waarden'-debat. Het onderzoek kan ik dan ook niet los zien van andere uitspraken van de auteur. Hij ziet een slingerbeweging in het moraal van het bestuur en voorspelt een komende 'eeuw van de integriteit'. Desalniettemin levert Van den Heuvel een hoognodige impuls aan een onderzoeksterrein dat om aandacht schreeuwt van de Nederlandse mediahistorici. Hij is de eerste die het aandurft een overzicht van bijna één eeuw te schrijven.

Joost Berkhout